

זאת אחת המטרות שהציבה שירתו בפניו, ודומני שהגשימה אותה באופן מרשים.

לאה ענבל דור

לנעוץ את העט בפצע האדישות

אלבר לונדר: אצל המשוגעים, מצרפתית: איריס ירון לקונט, הוצאת נהר 2022, 164 עמ'

"למדמואזל ברז'ה מלאו שבעים שנה. היא אינה מגלה יותר שום סימן להפרעות. הרופא הפסיכיאטר מצווה לשחררה. ואולם החולה עושה צעד פזיז ואומרת: 'אצא בעוד ימים מספר. כתבתי לאמא שלי שתבוא לקחת אותי. אני מחכה לה'. בגיל שבעים לא ממתנינים יותר לאמא. אם כן, מדמואזל ברז'ה לא נרפאה. מחזירים להסתכלות סבתא זו המתנהגת כמו ילדה קטנה. ואולם האם, הגברת ברז'ה, מגיעה למוסד. - 'זו לא טעות' מפטיר הרופא 'האם חיה וקיימת. אם כן, הבת החלימה'. הו הפסיכיאטריה!'' כך כותב אלבר לונדר בתחילת ספרו אצל המשוגעים בהדגישו את פני המעטה הדק הזה, המבחין בין חולי לבין שפיות, ובין אבחנה רפואית ואנושית לבין כוחנות של הפסיכיאטר האטום והכל-יכול. ואמנם מבעד למציאות הזאת הדקה כנייה, לונדר מסגיר בספרו זה את כל הסדקים שלה - עד כמה יש להחשיב את מדע הפסיכולוגיה? האם שיעוץ אינו אלא משהו ייחודי, עמוק, עירום המוסתר מתחת לקרומי התרבות, כזה שהתרבות אינה מרווה אותו? מה אם כן, משמעות היות אדם "נורמלי"? זה ההולך בתלם או זה המתגרה בגורל, המזנק אל עומק החוויות הראשוניות שבחיים, מתריס נגד הבנליה והשגרה, נגד ההתייחסות הסטריאוטיפית אל האדם, ונגד כל מה שאין בו תעוזה? אף כי המחיה, לא פעם, הוא החיים עצמם (שיגעון או מוות). חייו של חולי הנפש, לפי לונדר, למרות הכאב הכרוך בהם, הם לא רפיסה בזמן אלא הינם חיים ראויים לשמם. הוא מתארם בספרו כהתרחשות עצומה שמתחוללת ברוזמנית בכל הרברים של ההכרה ושל תת ההכרה, של החלום, ההזיה והסיוט, בכל כלי התחושה והשפה של הגוף, של הרגש ושל הדיבור. מתן, אם כן, הוא שואל את הקורא, מפסיק למעשה חולה נפש להיות כזה? לא בכדי המעשיות שהוא מביא מ"מחשכי" בית החולים הגם שהן מלאות סבל, יש בהן השראה והומור והן עולות זו על זו בתחרותן הפרועה מלאת התזוית להבקיע בכוח לאור העולם.

מדמואזל ברז'ה היא רק אחת מן הדמויות הרבות שלונדר פגש במסעו ההזוי, והמוטרף, ויש לומר גם הקסום והכמעט פואטי במוסדות לחולי נפש ברחבי צרפת. עיתונאי חוקר זה התחזה לחולה נפש בעצמו תוך שהוא חודר לקצב החיים של החולים, לאורחות המחשבה שלהם, לתבניות הלשון, להרגלי היחסים ולזיכרונות הפרטיים והמשפחתיים שלהם. הוא ממש פועל בשורש נשמתם. יותר משהוא כתב שטח, הוא למעשה משורר המשאיר בדיווחיו על המשוגעים - וכך הוא מתעקש להגדיר אותם - טעם של צחוק, תדהמה מוזרה עם תערובת של רעב והתרוממות נפש. סגנונו ייחודי מאוד ונע בין פרודיה ופיקחון צורב לבין תמימות אנושית ורגשנות - מפה, שמח לצפצף על גבולות והיררכיות, על המהוגנות ו"הטעם הטוב", ומפה, נוגע בעדינות בדברים הקטנים, החשובים לו באמת, מתוך חשש שהפרימה הדקה שלהם תתפורר.

לונדר (1884-1932) עבד כשליח פריזאי של עיתון גדול ונפוץ בליון שבצרפת והתפרסם במלחמותיו למען צדק חברתי ותיקון עיוותים ועוולות שהמדינה מחוללת בנפשות אזרחיה. בין השאר, כתב גם על עולם הזנות והסרסרות בפיגאל, על בתי כלא עם עבודות פרך במושבות העונשין של צרפת במחוזות שמעבר לים, על סחר הנשים בארגנטינה; "העיתונות לא נועדה לגרום הנאה ולא להטיל דופי" נהג לומר "היא נועדה לנעוץ את העט בפצע, בפצע הזה הנקרא - אדישות". לכן, לונדר מעניק למשוגעים שלו את זכות הדיבור המלאה ומביא את סיפוריהם, בכלל זה חלומות הביעותים שלהם שאין להם טוֹף - ככתבם וכלשונם. לדעתו, רק עדות אנושית של מי שהיה שם, המוציאה אל האור באופן חסר תקדים אופני

שרטון - איך לסכם חיים שלמים שכוללים התייתמות מאב במלחמת העולם השנייה, הגעה ארצה בדרך-לא-דרך, תחושת זרות וניכור של מהגר עד שבקע ממנו האבטיפוס של המשורר הארצישראלי והתל אביבי? ויזלטיר בוחר בדימוי של שרטון, קצה סלעי שבו הוא נאחז בכל כוחו כדי לא להשטמ לים ולטבוע. תמצית של חיים שלמים בארבע שורות. איזה שיר קיומי חזק - דווקא בשל קוצרו. דווקא בשל אחדות ויחידות הדימוי:

"יִתְכַן שְׁהוּטְלִי עַל שְׁרָטוֹן / וְנִצְמַדְתִּי אֵלָיו בְּלִית בְּרָחָה / פְּצוּעַ פְּרָקִים וּבְרָכִים, // וְזֶה כֵּל הַסְּפוּר" (עמ' 101).

תל אביב - בשבועות שלאחר היוודע דבר מותו של מאיר ויזלטיר הרביתי להלך בתל אביב. הסתכלתי ברחובות ובאנשים, בכניינים ובאתרים מוקפים ושאלתי שוב ושוב: "מה תעשו בלי מאיר ויזלטיר? מה תעשו בלי משוררה של תל אביב?" הדוממים מן הסתם אדישים למותו של כל אדם, גם כשמדובר במשורר מצוין. חלק מהאנשים אולי פחות. איני יכול לצפות שכל העוברים ברחובות יחוו בבור הענק שנפער בחייה התרבותיים של העיר. אני כותב את זה ושומע את רוחו של מאיר אומרת: "שוב אתה מגזים, וייכרט, שוב אתה מגזים". ומה אשיב למשורר שכתב באחרון הפרקים הקצוצרים של 'שרבוטים': "כֵּלִם מְתִים, כְּלוֹמֵר יְמוֹתוֹ / וְצִעִירִים צוֹהֲלִים יִרְעִישוּ / יִצְפְּרוּ טוֹטוּ טוֹטוּ / טוֹ / גַּם אֲחֵרֵי מוֹתָם" (עמ' 108). אני מוסיף את צפירתה לצפירתם. במקרה שלי זאת צפירת-אָבֵל ממושכת. מקרה מובהק של אזעקת-אמת. ♦

חיים לא נודעים, חסרי מגן, רדופים, וכל כך אמיצים אלה, יכולה להשפיע על הציבור.

היום כבר ידוע כי סולם הדרגות של המחלה הזאת הוא איך-סופי ויש גוונים וגוני-גוונים, שאין למצותם וכי יש למרבית החולים מרפא המביא להם רווחה גדולה והצלחה. לונדר מביא עדויות מלפני מאה שנה שבהן המרפא היה מוגבל, והנידוי היה גדול. על רקע זה, יחסו לחולים, ליתמותם, הוא הכי הומני שאפשר להעלותו על הדעת – מתן כמה בלעדית לקול שלהם, והקשבה רבת עניין וסבלנית לסיפוריהם חסרי השם והצורה;

אמנם הסיפורים שלהם מצטיירים מלאי הזיות סומות שהם הזוים מתוכם, אך בה בשעה הם נדמים גם כנעים בתחומים רב-משמעיים, עם איך-סוף אפשרויות החולפות בהם, כמו בשירה. "הם משאירים מילים בדרך, כפי שמדלגים על שתי מדרגות בבת אחת, בצעירותנו, כשכוחנו במותנינו. המשוררים עוקבים אחר שובל האור של השראתם, ממציאים אוצר מילים. המשוגעים טובעים בעצמם את המונחים שלהם המתנהלים מחוץ לכללים המקובלים. אין עם של משוגעים. כל משוגע יוצר לעצמו בלבד עם משלו", כותב לונדר. בתוך כך הוא מבקש להסיג את השיגעון לשורשי איזה קיום עמוק; לשחזר את התופעות "המשוגעות" שהוא יצר עד לעומקי גרעין מטאפיזי, כאילו יש לחזור בעקבותיהם אל איזו אידאה ראשונית, אל איזה יסוד מופלא. לא חשוך שם כמעמקים כפי שאפשר לשער, הוא טוען, להפך – הפנים כולו פועם אורה, עם איך-ספור עלילות סמויות מהעין שלא נסתיימו. "כאשר אני חולה במחלת הנפש, בגלל שאין לי פרטטה, אני משוגע" אומר לו אחד החולים; "אם היה לי רכוש הגון, אז הייתי חולה. אבל אם היה לי הרבה כסף לסדר לעצמי סנטורים, אזי הייתי רק חרדתי ותו לא".

הגם שספר זה הוא כתב אישום חריף נגד הממסד הפסיכיאטרי והחברה הצרפתית של זמנו הוא רלוונטי לימינו – בתארו את עומק המחדלים בתחום זה המפוררים מערכות בריאות שלמות. אצלנו, כידוע לכל, בגין קריסתה של מערכת בריאות הנפש, לוקה בנפשו צריך להמתין שנה וחצי לטיפול. לונדר בתער-

האנליזה שלו מטיב לתאר את הטיפול החסר והשלכותיו הנוראות, ומנגד, את שלילת החופש השרירותית תוך נקיטת עונשים פיזיים. הוא מספר איך נראים אבחוני-יתר עם אינפלציה של דיאגנוזות ושל תרופות מטשטשות. מתאר את ההדרה והבידוד בגין הפחד שחולי הנפש מטילים על החברה, את האכזריות שהחברה נוהגת כלפיהם החיים בתוכה ואת הדעות הקדומות הרווחות בציבור מתוך בורות ואטימות. ספרו ראה אור כארבעה עשורים קודם להוצאתו לאור של ספרו הידוע של מישל פוקו תולדות השיגעון בעידן התבונה. ספרו של פוקו דן בין היתר בקו התיחום בין השפוי ללא שפוי ובאיי-הכללתו של השיגעון בעולם המושגים הנורמטיבי הקיים, כתולדה של מערכת יחסי הכוח המתקיימים בחברה נתונה: "אותה חברה שכלאה את המשוגע כדי לטפל במחלה זו, אותה חברה שניתבה את דיבורו בשביליה הסגורים של הקליניקה, אטמה את אוזני השיח התבוני משמוע את זעקתו, הקלה את ייסוריו על ידי טמטום חושי ויצרה מרחב סגור להזיותיו". רק דוקטור מוריס ריך, שהיה רופא פריזאי ידוע לחולי לנפש, מובא בספר כדוגמה לגישה חרשנית, מחוללת ניסים; "זהו מומחה הדוגל בסברה שהטירוף הוא מצב ככל מצב אחר ושכמוסדות חוקיים זכותם של החולים השוהים בהם לחיות בשלווה את החיים המשוגעים שלהם" כותב לונדר "הללו קנו ביושר כפיים את הזכות להיות משוגע עם כניסתם למוסד שבו לשיגעון שמור מקום של קדושה. זהו כישרון שמכבדים, מפל מים שאין מבקשים לתעל אותו... השלגים נמסו, שיניחו להם לזרום לפי הפנטזיות של הטבע".

בסוף הספר לונדר מספר על עסק ביש שאירע לפסיכיאטר: "הוא שהה בקומה הראשונה עם אחד מלקוחותיו, לבוש האחד כמו האחר, לעילא. הלקוח טען שמיטתו מציקה לו ומיאן להיכנס לחדר. מר פסיכיאטר נכנס אליו והחל לקפץ על המיטה, תכליתו להוכיח את מצוינותו של מזרונ הקפיצים. אח חדש מזדמן למקום. הוא רואה את האדם התזזיתי וממהר לסגור עליו את הדלת. המשוגע במסדרון לא אמר מאומה ועזב את המקום. שלוש שעות מאוחר יותר, ידידנו טרם ידע את גאולתו. איש לא רצה להאמין שהוא הרופא ולא המשוגע".